

Всесвітня історія

World History

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.21>
УДК 930:[94+327](495)

Сергій КИСЕЛЬОВ,

аспірант кафедри всесвітньої історії
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна

Serhii KISELOV,

PhD student
at the Department of World History,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine

e-mail: s.kiselov.asp@kubg.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9679-5180>

«Історичний нарис народної війни за незалежність Греції...» Г. Палеолога та М. Сивініса як історіографічне джерело

У статті подано історіографічний аналіз «Історичного нарису народної війни за незалежність Греції...» Г. Палеолога та М. Сивініса як однієї з перших праць у російській історичній науці, присвячених грецькій революційній боротьбі та участі в ній великих держав. Зокрема, порушуються питання передумов та обставин публікації «Історичного нарису», постатей його авторів, історичного й історіографічного контексту, які визначили жанрову приналежність твору, його структуру, джерелознавчий характер та ідеологічну наповненість.

Ключові слова: історіографія, історичний нарис, «грецьке питання», романтизм, державна теорія, народний дух.

"A Historical Sketch of the Greek War of Independence..." by G. Paleolog and M. Sivinisi as a Historiographical Source

The article presents a historiographical analysis of "A Historical Sketch of the Greek War of Independence..." as one of the first writings in Russian historiography on the Greek Revolution and the participation of the great powers in it. The writing was published in St. Petersburg in 1867 by two Russian military historians of Greek origin — G. Paleolog and M. Sivinisi. It was based on preserved materials from the personal archive of Russian admiral Pyotr Ricord, an active participant in the last episodes of the war. Besides the fact that the authors have used a many new historical sources (mostly epistolary), they also analysed the experience of studying this issue by European historians, who published several important writings at that time. With this in mind, Paleolog and Sivinisi tried to form their own vision of the Greek events and the participation of the great powers in them. As a result, they became one of the first Russian scholars who have actualized the Greek Question in their historiography and presented it as one of the most important parts of Russia's eastern policy at that time. The research of "A Historical Sketch" as an important historiographical source consists in an analysis of the preconditions and circumstances of publication, its structure, content, genre and ideological concepts, as well as biographies of the authors, their views and attitudes. It is considered inseparably with the historical background and in view of ideas about Greek events of that time in European historiography. Thus, the reader will have a holistic idea of "A Historical Sketch" as both a separate historical work and an important historiographical source for the study of the Greek Question in Russian pre-revolutionary historiography.

Key words: historiography, historical sketch, Greek Question, Romanticism, state theory, national spirit.

Одним із найважливіших напрямів зовнішньополітичної діяльності Російської імперії, що впродовж майже двох сторіч визначав її становище на міжнародній арені, був східний вектор. Дослідження цього напрямку, а особливо політики Петербурга щодо Османської імперії — чи не головного його супротивника щонайменше з другої половини XVIII ст., — є ключовим для виявлення основних стратегічних планів Росії стосовно розподілу сил і територій у балкано-близкосхідному регіоні, а також для цілісного розуміння характеру її зносин з європейськими країнами. З цього погляду не менш важливим завданням постає вивчення політики російських урядів щодо християнських народів Османської імперії, особливо греків, позаяк саме активна участь Росії у розв'язанні «грецького питання» впродовж другої половини XVIII — першої третини XIX ст. впливала на розвиток її взаємовідносин з провідними країнами тогочасної Європи (т. зв. «великими державами») — Австрією, Британією та Францією.

З огляду на незначну кількість історіографічних досліджень з грецького питання загалом «Історичний нарис народної війни за незалежність Греції...» Г. Палеолога та М. Сивініса не був предметом окремих розвідок раніше. Втім, російські дослідники неодноразово звертали на нього свою увагу. Зокрема, автор «Боротьби Греції за незалежність» Є. Феоктистов у 1868 р. писав, що праця Палеолога і Сивініса належить до «явищ вельми поважних» у російській літературі, бо є доволі самостійною і варта уваги (Феоктистов Е., 1868. С. 462). Окрема згадка про «Історичний нарис» міститься також у праці російського історика С. Татищева, присвяченій аналізу зовнішньої політики Миколи I. Оглядаючи попередні напрацювання західних колег з вивчення Грецької революції, він, зокрема, зазначав, що німецький історик К. Мендельсон-Бартольд і залучив частину матеріалів, наведених Палеологом і Сивінісом, для написання власного історичного трактату з історії Греції (Татищев С., 1887. С. 240).

Про «Історичний нарис» як важливе історіографічне джерело побіжно згадували радянські та сучасні російські історики (Шпаро О., 1965, Арш Г., 2013, Петруніна О., 2012). Серед українських дослідників критичний аналіз «Історичного нарису» міститься у праці А. Пелешко (Пелешко А., 2008).

Мета статті полягає у структурному історіографічному аналізі «Історичного нарису» як однієї з перших праць у російській історичній науці, присвячених «грецькому питанню».

У Санкт-Петербурзі 1867 р. вийшла друком двотомна комплексна праця під назвою «Історичний нарис народної війни за незалежність Греції і відновлення королівства за втручання

великих держав Росії, Англії та Франції», видана типографією Морського міністерства. Вона становила друге перероблене видання, присвячене подіям «славетної доби відродження Греції», упорядковане на основі збережених матеріалів з особистого архіву російського адмірала Петра Рікорда, активного учасника останніх епізодів війни. Перше видання було надруковано у 1863 р. у додатках до офіційного щомісячника Морського міністерства — «Морської збірки» — під більш лаконічним заголовком «Історія втручання Росії, Англії та Франції у війну за незалежність Греції». Редактором цієї праці, як і самого часопису, був російський капітан-лейтенант В. Мельницький, якому дружина адмірала (вже покійного на той час) Людмила Рікорд люб'язно надала доступ до збережених документів свого чоловіка та запропонувала «звести їх до системи і надрукувати», аби «мати з цих матеріалів можливої користь для історії» (Исторический очерк..., 1867. Т. 1. Передмова. С. 1). Однак, як зазначав сам Мельницький, через брак часу йому вдалося написати лише перші чотири розділи та власне передмову до видання (История вмешательства..., 1863. С. 1). Решту матеріалів довелося опрацьовувати вже іншим історикам, які після передчасної смерті Мельницького вирішили перевидати цей твір, не лише дещо змінивши його назву, а й значно розширивши зміст.

Упорядниками обох видань були військові історики Г. Палеолог та М. Сивініс. Згідно з даними російського біографічного словника О. Половцова, підполковник Георгій Палеолог був прямим нащадком грецького царського роду та майже усе своє життя присвятив військовій службі, паралельно публікуючи свої статті з політико-економічних питань у різних російських періодичних виданнях¹ (Русский биографический словарь..., 1902. Т. 13. С. 141). Зокрема, у 1869 р. у «Морській збірці» була надрукована його стаття «Записки про сучасні питання Росії», зосереджена в основному на проблемах реформування російської держави у роки царювання Олександра II. Критику реакційних поглядів Палеолога щодо реформ висловлював у своїй рецензії до «Записок» російський письменник М. Салтиков-Щедрін², а пізніші упорядники збірки його творів взагалі звинувачували автора у крайньому шовінізмі.

Менш дослідженою в історичній науці є постать співавтора «Історичного нарису» М. Сивініса. Конкретних відомостей про його життя у спеціальній літературі вкрай обмаль. Зокрема, вже згаданий Феоктистов у відповідь

¹ Русский биографический словарь А.А. Половцова. В 25 томах. Санкт-Петербург, 1896–1913. Т. 13. С. 14

² Салтыков-Щедрин М. Критика и публицистика. 1868–1883. Собрание сочинений в 20 томах. Москва, 1970. Т. 9. С. 347–353.

на критику свого історичного трактату зазначав, що не мав за честь бути особисто знайомим з Палеологом, але йому було відомо, що Сивініс «залишався деякий час у Греції, де міг таким чином почерпнути з місцевих архівів багато цікавих відомостей» (Феоктистов Е., 1868. С. 461).

Головною причиною видання «Історичного нарису», як уже зазначалося, стало бажання Л. Рікорд опублікувати архівні матеріали свого покійного чоловіка. Втім, не слід оминати й інших важливих обставин, які передували публікації твору та зумовили характер його викладу. Насамперед, варто звернути увагу на політичні реалії тогочасної Росії, у якій вже з середини 1860-х років позначилися тенденції до зміни курсу ліберальних реформ. Нова хвиля консервативної реакції була безпосередньо пов'язана з першим замахом на Олександра II у 1866 р. та поклала край активній діяльності представників т. зв. «ліберальної бюрократії» на чолі з братом російського імператора Костянтином Миколайовичем, очільником Морського міністерства, якому, до речі, пані Рікорд і присвятила «Історичний нарис».

На тлі призупинення ліберальних реформ Російська імперія продовжувала діяти у рамках доктрини «кримської системи», що полягала у нейтралізації Чорного моря та збереженні післявоєнного статус-кво у балкано-близькосхідному регіоні (Кудрявцева Е., Пономарев В., 1999. С. 168, 170). Послаблення Росії внаслідок поразки у Кримській війні, зумовленої, на думку Палеолога, не так хибами державного управління, як «збігом несприятливих обставин і польською зрадою» (Палеолог Г., 1869. С. 3), внесло деякі корективи у східну політику імперії. Так, на думку О. Кудрявцевої, посилення національно-визвольних рухів балканських народів та перспектива розпаду Османської імперії не відповідали тогочасним інтересам Росії. Втім, інша частина російського суспільства не переставала співчувати пригнобленим християнам Османської імперії, особливо грекам, які у 1866 р. підняли чергове повстання на острові Крит. Це пояснює, чому майже увесь твір Палеолога та Сивініса пронизаний ідеєю співчуття до грецького населення острова та закликком підтримати їхню боротьбу (Исторический очерк, 1867 Т. 2. С. 310).

За таких умов на початку 1860-х років почали з'являтися перші російські дослідження, присвячені подіям Грецької революції. Особливим поштовхом до актуалізації цього питання у російській літературі стала публікація низки західних тематичних видань. Однією з перших серед них була «Історія Грецької революції» грецького історика С. Трикупіса (Τρικούπης Σ., 1853–1857), якого Палеолог та Сивініс визнають одним із кращих істориків грецького повстання, хоча й критикують його дещо упереджений погляд на діяльність Філікі Етерії (Исторический очерк..., 1867. Т. 2.

С. 317). Не менш вагомим грецьким дослідженням тих років слід вважати також «Історичний нарис про Грецьку революцію» І. Філімона (Φιλίμων Ι., 1859–1860).

Інтерес європейської наукової спільноти до подій Грецької революції поживавився, коли у 1861 р. вийшли друком два історичні трактати, присвячені цій тематиці, — «Історія Грецької революції» шотландського історика Дж. Фінлея (Finlay G., 1861) та «Повстання і відродження Греції» німецького історика Г. Гервінуса (Gervinus G., 1861–1862). Обидві знакові праці, написані у дусі пануючого тоді в європейській культурі романтизму, збагатили науку цілою низкою нових історичних джерел та привернули увагу багатьох європейських дослідників до цієї теми. Зрештою публікація саме цих видань спонукала Е. Феоктистова до написання свого історичного твору про революційні події в Греції. Сам публіцист зазначав, що обидва твори є «однаково сповнені високої достойності та багаті на відомості, зовсім незнані раніше» (Феоктистов Е., 1863. С. 1). Послуговуючись саме цими працями, Феоктистов і намагався ознайомити російського читача з «однією із найцікавіших подій в історії Європи цього сторіччя».

Утім, упорядники другого видання «Історичного нарису» піддають нищівній критиці такий підхід Феоктистова. У висновках до своєї праці вони звинувачують автора у несаможитності та відвертій залежності його думок від поглядів іноземних істориків, «налаштованих, либонь, не на користь грецького руху» (Исторический очерк..., 1867. Т. 2. С. 322). Палеолог і Сивініс, не без емоційності, енергійно спростовують окремі тези Феоктистова, зокрема «неправдиво витлумачені» ним причини спонуки і дії грецьких повстанців, а надто його погляд на постать президента Каподистрії, заснований на «хибних і спотворених фактах» західних істориків. Усі свої напади на автора праці вони пояснюють з підкреслено позитивістської позиції тим, що той «нерозбірливо послуговувався чужими настроями в історичному викладі, який потребує суворої та критичної оцінки, заснованої на фактах». Утім, уже наприкінці свого аналізу Палеолог та Сивініс дуже шкодують, що їм довелося викривати огріхи свого колеги, який «захопився авторитетом іноземних письменників» (Там само. С. 329).

У відповідь на критику свого твору Феоктистов у 1868 р. писав, що анітрохи не має претензій до «шановних авторів» і цілком готовий визнати їхню справедливість. Він виправдовує такий свій підхід несприятливими умовами, що спонукали його звернутися до матеріалів іноземних колег. Як приклад він наводить працю Мендельсона-Бартольдї (Mendelssohn Bartholdy С., 1864), який, досліджуючи постать Каподистрії за матеріалами

західних архівів, сам зрештою почав ставитися до графа вороже та приписував російській східній політиці «цілковито чужі для неї наміри» (Феоктистов Е., 1868. С. 460–461).

Переходячи до власне характеристики «Історичного нарису», варто зазначити, що її вміст та структурні особливості не є притаманними історичному нарисові як такому, позаяк, попри відсутність чіткої системності у викладі історичного матеріалу, праця має достатню для формулювання гіпотези джерельну базу. Причина такої невідповідності назви історичного твору його жанровій приналежності є здебільшого закономірною для наукових досліджень другої половини XIX ст. та пояснюється, на погляд С. Маловичка, сумлінною позитивістською рефлексією самих упорядників таких творів (Маловичко С., 2017. С. 55).

Структурно «Історичний нарис» поділяється на два томи, що, передусім, відрізняє його від попередньої редакції 1863 р. Перший том праці присвячений причинам і перебігові Грецької революції та охоплює часовий проміжок від остаточного завоювання Пелопоннесу турками у 1715 р. і до Адріанопольського миру 1829 р. Характерною рисою цієї частини твору є детальний опис дій союзної ескадри в Архіпелазі, розкриття особливостей дипломатичного листування її адміралів, а також аналіз політичної діяльності графа Каподистрії після його прибуття до Греції.

Другий том «Історичного нарису» зосереджує свою увагу на ситуації у регіоні після завершення російсько-турецької війни, розкриває сутність внутрішніх конфліктів, що сколихнули Грецію після вбивства Каподистрії, та аналізує перше десятиріччя незалежності королівства. Як і попередні дослідники (Фінлей, Феоктистов), автори доводять історію грецької боротьби до 1843 р., в основному концентруючись на неспроможності баварського регентства керувати молодою грецькою державою (Исторический очерк..., 1867. Т. 2. С. 303). Книга завершується розлогим висновком, у якому авторами вперше сформульовано актуальність і мету їхнього дослідження, узагальнено значення Грецької революції та участі в ній Росії, наведено детальний аналіз згаданого нами твору Феоктистова. Окрему частину опублікованої праці становлять також додатки, що містять історичні джерела (загалом 64 позиції), якими послуговувалися автори.

З огляду на це важливим аспектом «Історичного нарису» є його джерелознавча цінність. У творі представлена значна кількість нових історичних джерел (переважно епістолярних), які не лише формують у читача цілісне сприйняття картини тогочасної Греції, а й забезпечують репрезентативність самого дослідження. Як зазначають Палеолог і Сивініс, вони послуговувалися таким широким комплексом історичних матеріалів, «щоб уникнути захвату співвітчизників та ненависті іноземних

письменників» (Исторический очерк..., 1867. Т. 2. С. 313). Втім, на нашу думку, залучені джерела використовувалися істориками, головним чином, як основа для обґрунтування їхніх власних поглядів, зокрема критичного ставлення до ролі західних держав у війні за незалежність Греції.

Однак залучення до самого тексту великої кількості історичних джерел (до того ж подекуди у повному обсязі) не могло не позначитися на ускладненні викладу самого історичного матеріалу. Через перевантаження твору архівними документами та відсутність певної системності у їх наведенні порушується цілісність сприйняття «Історичного нарису», легкість його прочитання. Як зазначав Феоктистов, бажаючи оприлюднити документи сповна, автори не зважали на ступінь їхньої важливості і, «помістивши їх однаково у текст своєї книги, зробили читання її доволі втомним» (Феоктистов Е., 1868. С. 462).

Попри показовий позитивізм в аналізі історичних джерел та фактів, праця Палеолога та Сивініса, зрештою як і їхніх попередників, також має ознаки романтичного історіописання з притаманними для нього елементами локальних наукових шкіл. Домінуючою тоді у російській історичній науці була школа державної теорії Соловйова-Чичеріна, що сформувалася у 1840–60-х роках на основі геґелівського вчення про особливу роль держави в історії народів. Відповідне було й ставлення авторів «Історичного нарису» до боротьби грецького народу за свою незалежність, позаяк саме процесові розбудови грецької державності за активної участі її першого президента присвячено окрему частину їхнього дослідження. Водночас автори засуджували будь-які спроби повстання проти уряду Каподистрії, звинувачуючи у цьому іноземних агентів (Исторический очерк, 1867. Т. 2. С. 111).

Аналогічним був підхід істориків і до тієї країни, на теренах якої вони жили і творили. Так, аналізуючи ліберальні реформи в Росії в окремій своїй публікації, Палеолог писав, що «будь-яка форма політичного управління лише тоді є добродійною, коли вона випрацьовується довготривалою низкою історичних подій, зумовлених внутрішніми та зовнішніми обставинами, місцевими умовами країни, духом, характером і віруваннями народу». Таким чином, для нього «Росія зрослася із Самодержавною владою», а тому «основи ці незмінні та непохитні»³. Негативним було ставлення істориків і до будь-яких виступів проти такого самодержавства, через що зрозумілим стає їхній відверто шовіністичний погляд на січневе повстання у Польщі.

³ Палеолог Г. Записки о современных вопросах России, составленные Георгием Палеологом. Вып. 1. Санкт-Петербург, 1869. С. 4–5.

Політичні переконання авторів «Історичного нарису» загалом відповідали аналогічним поглядам головних апологетів державної теорії. І хоча Палеолог зазначав, що «не захоплюється ідеями заявленого лібералізму» та не є «винятковим прихильником консервативних засад»⁴, втім, у його праці амбівалентно прослідковуються обидва погляди на окремі історичні процеси. Так, попри заявлену Палеологом прихильність до російського самодержавства, історики у своєму творі визнають свободу та незалежність «найціннішим надбанням народів», різко засуджують будь-які прояви абсолютизму (турецького чи французького) та звинувачують західні держави у підтримці «тиранії варварського деспотизму» і їхніх намірах, особливо Британії, «придушити будь-яке прагнення християн Туреччини до своєї громадянської емансипації» (Исторический очерк, 1867. Т. 2. С. 315). Поясненням таких ліберальних тверджень могла б стати приналежність авторів до грецького народу, однак аналогічне ставлення до національних рухів представлено у творі і щодо італійців, яких історики називають «молодшими братами» греків.

Разом з тим для Палеолога та Сивініса, як і для багатьох тогочасних російських істориків, властива ідеалізація Росії як «носія визвольної місії на Балканах» і «захисника православних народів Османської імперії». Такий погляд авторів «Історичного нарису» на виняткову роль Росії у відновленні грецької державності розкривається, зокрема, у їхньому щирому сподіванні на те, що «російські орли — цей священний спадок престолу Палеологів — здіймуться знов над Константинополем та передадуть місто великого Костянтина під владу нащадків просвітників Європи і старших братів росіян за вірою» (Исторический очерк..., 1867. Т. 2. С. 1).

Важливою рисою, характерною для тогочасної російської історичної науки, було також розуміння виняткової ролі в історії певного містичного «народного духу», що вийшло з романтичного вчення про культурний націоналізм Г. фон Гердера. Поняття «народного духу», що спрямовує історію свого народу, разом з ідеєю Гегеля про понадчасовий вплив «абсолютного духу» є одними із засадничих складників умоглядної концепції авторів «Історичного нарису». Так, до прикладу, описуючи становище греків у період туркократії, Палеолог та Сивініс обґрунтовують непохитність грецького народу перед османськими завойовниками «таємною та вічно діяльною силою», яка існує у непорушних законах світобудови та «спонукає людство рухатися шляхом поспіху» (Исторический очерк..., 1867. Т. 1. С. 3–4).

Ключовим для авторів «Історичного нарису» було також розуміння вирішального

значення моралі та віри у долі певних народів. Стверджуючи, що греки «були морально та розумово вищі за своїх поневолювачів», Палеолог і Сивініс визначають як основну запоруку їхньої перемоги саме ті «зерна освіченості», що, попри чотириохсотрічну тиранію, «зрошувалися двома славетними джерелами — православною вірою та давніми класичними споминами». Якщо православна віра греків визначається авторами як засадничий фактор їхньої спорідненості з росіянами, то іслам змальовується ними як релігія «неосвічених варварів». Так, до прикладу, Коран, у якому, на думку істориків, черпали свою силу турки, вони називають «істинним статутом рабства» (Исторический очерк..., 1867. Т. 1. С. 3).

Відповідним до ідей романтичної філософії був погляд Палеолога та Сивініса і на роль особистості в історії. Головною історичною постаттю обох томів твору є не так адмірал Рікорд, як саме граф Каподистрія. Це пояснюється особливою зацікавленістю авторів «Історичного нарису» особистістю свого земляка, а також, беззаперечно, наявністю відповідної джерельної бази. Разом з детальним описом політичної діяльності Каподистрії прослідковується й надмірна ідеалізація істориками постаті першого президента. Палеолог і Сивініс неодноразово називають останнього «кращим громадянином нової Еллади», порівнюючи його з не менш непересічною особистістю в європейській історії — графом Кавуром (Там само. Т. 2. С. 320–321). Утім, така далека від неупередженості оцінка діяльності Каподистрії, після смерті якого, на думку авторів, «Греція стала безмовною іграшкою іноземної дипломатії» (Там само. С. 194), могла бути зумовлена нещадною критикою його постаті у західній історіографії.

Розлогий аналіз діяльності Каподистрії є, oprіч його джерелознавчої цінності, однією з головних переваг цього твору. Однак значення «Історичного нарису» аж ніяк не обмежується детальним вивченням персоналії грецького президента. Палеолог та Сивініс опублікували працю, що однією з перших актуалізувала «грецьке питання» у російській історичній науці. Хоча сам термін вже раніше з'являвся на сторінках російських видань, утім, саме в «Історичному нарисі» йому було приділено особливу увагу. Це пояснюється насамперед самою сутністю твору, метою якого, oprіч бажання «ознайомити публіку з епохою політичного відродження» грецького народу, було висвітлення причин і характеру участі іноземних держав у боротьбі греків за свою незалежність. І хоча остання теза прямо не оголошується, однак цей намір прослідковується у тексті твору.

Насамперед, повна назва самого «Історичного нарису» вже може розумітися як дослідження «грецького питання», а саме втручання великих держав у «народну війну за незалежність Греції та відновлення королівства». Показовим є також той факт, що в основу періодизації Грецької

⁴ Палеолог Г. Записки о современных вопросах России, составленные Георгием Палеологом. Вып. 1. Санкт-Петербург, 1869. С. 2.

революції Палеолог і Сивініс поклали зміну зовнішньополітичної стратегії європейських урядів щодо «грецького питання». «Спираючись на вплив політики європейських держав на перебіг війни за грецьку незалежність», вони поділили історію Грецької революції на чотири окремих періоди — від початку повстання у 1821 р. і до визнання Греції незалежною державою у 1830 р.

У контексті дослідження істориками «грецького питання» очевидно є неприхована ідеалізація ними участі росіян у боротьбі грецького народу. Втім, окрім возвеличення ролі Росії та виправдання її втручання у Грецьку революцію, вона полягала також у критичних нападах на дії британського та французького зовнішньополітичних відомств. Аналізуючи політику британського уряду щодо Греції, автори не відмовляли собі у різкій оцінці англійців, порівнюючи їх зі стародавніми картагенцями та середньовічними венеційцями, які «не добирали способів досягнення своєї заповітної мети». Водночас ставлення істориків до французів не було таким однозначним. Критикуючи дії французького уряду, вони в той самий час визнавали, що «французька нація і словом і ділом довела свою симпатію Елладі» (Там само. Т. 1. С. 182).

Ще однією не менш важливою рисою «Історичного нарису» є його маніфестальна сутність. Наприкінці другого тому розповідь про події Грецької революції переростає у своєрідний заклик до остаточного розв'язання східного питання. Говорячи про відсутність у Греції заперук для встановлення твердого державного ладу, Палеолог та Сивініс відзначають, що «незалежні Греки не можуть задовольнитися встановленими кордонами, коли їхні покинуті брати... скніють під оттоманським ярмом» (Там само. Т. 2. С. 310). Ця теза є характерною для розуміння ідеї грецького іредентизму, яка домінувала у грецьких політичних

колах протягом XIX — початку XX ст. Самі автори «Історичного нарису» не вважали Грецьке королівство, яке постало у 1830 р., за власне Грецію, називаючи його «лише кутком вільної землі, населеним грецьким племенем, більшість якого проклінає європейську дипломатію...» (Там само. С. 11). Покладаючи великі надії на сучасне їм грецьке повстання на Криті, Палеолог та Сивініс вбачали у ньому ідеальний привід до розв'язання східного питання: «настав доленосний час, що сповіщає про свободу християнського населення Туреччини». Вони запевняли європейські уряди, що «відновлення християн на руїнах турецької імперії слугуватиме запорукою європейського спокою, який підтримуватиметься утвердженням об'єднаних національностей». А тому аналіз історії грецької боротьби вони завершують, ставлячи читачеві риторичне питання: «Невже ліберальна Європа, звільнена від зобов'язань давно порушених трактатів, не скористається енергійним протестом героїчних мучеників?» (Там само. С. 310–311).

Отже, структурний аналіз «Історичного нарису» як історіографічного джерела дав змогу з'ясувати значення та внесок цього твору в російську дореволюційну історіографію з «грецького питання». За своєю сутністю праця Г. Палеолога і М. Сивініса є переконливим виразником суспільно-політичної думки Росії другої половини XIX ст. Сповідуючи ідеї романтичної філософії, зокрема у їхньому локальному прояві — державній теорії Соловйова-Чичеріна, історики, на противагу своїм західним колегам, намагалися висвітлити перебіг грецької боротьби під інакшим кутом зору, возвеличуючи роль Росії як «визволительки християнських народів Османської імперії». Саме такий підхід до розгляду подій у революційній Греції і заклав основи розробки «грецького питання» у російській історичній науці.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Арш Г. Россия и борьба Греции за освобождение: от Екатерины II до Николая I. Очерки. Москва, 2013. 280 с. Исторический очерк народной войны за независимость Греции и восстановления королевства при вмешательстве великих держав России, Англии и Франции / Сост. [по зап. адм. Рикорда и др. источникам] Г. Палеолог и М. Сивинис. В 2-х томах. Санкт-Петербург, 1867.
- История вмешательства России, Англии и Франции в войну за независимость Греции / составили Н. Палеолог и А. Сивинис под редакцией В. Мельницкого. Санкт-Петербург, 1863. 231 с.
- Кудрявцева Е., Пономарев В. Закрытие Проливов для военных судов: от Лондонских конвенций до Берлинского трактата (1840–1878 гг.). *Россия и Черноморские проливы (XVIII–XIX ст.)*. Москва, 1999. С. 121–222.
- Маловичко С. Исторический очерк в системе видов историографических источников. *Актуальные проблемы источниковедения: мат-лы IV Междунар. науч.-практ. конф. к 420-летию дарования городу Витебску магдебургского права, 20–21 апреля 2017, г. Витебск, 2017*. С. 54–56.
- Пелешко А. Національно-визвольна боротьба грецького народу проти османського панування у вітчизняних та зарубіжних працях. *Український історичний збірник*. 2008. Вип. 11. С. 390–402.
- Петрунина О. Национальная идея в формировании греческого государства в конце XVIII — начале XX в.: дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.03 / Москов. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2012. 595 с.
- Татищев С. Внешняя политика императора Николая Первого: введение в историю внешних сношений России в эпоху Севастопольской войны. Санкт-Петербург, 1887. 639 с.

- Феокистов Е. Борьба Греции за независимость. Эпизод из истории первой половины XIX века. Санкт-Петербург, 1863. 230 с.
- Феокистов Е. Заметки о пребывании графа Каподистрии в России. *Журнал Министерства Народного Просвещения*. 1868. Часть 137. С. 460–494.
- Шпаро О. Освобождение Греции и Россия. 1821–1829 гг. Москва, 1965. 208 с.
- Finlay G. History of the Greek Revolution. 2 v. Edinburgh, 1861.
- Gervinus G. Aufstand und wiedergeburt von Griechenland. *Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener verträgen*. Bd. 5 und 6. Leipzig, 1861–1862.
- Mendelssohn Bartholdy C. Graf Johann Kapodistrias. Dissertation Univ. Heidelberg. Berlin, 1864.
- Τρικούπης Σ. Ιστορία της ελληνικής επανάστασεως. Τ. Α–Δ. Λονδίνο, 1853–1857.
- Φιλίμων Ι. Δοκίμιον ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως, 3 τόμοι. Αθήναι, 1859–1860.

REFERENCES

- Arsh, G. (2013). Rossiia i borba Gretsii za osvobozhdenie: ot Yekateriny II do Nikolaia I. Ocherki, Moscow [in Russian].
- Foektistov, Ye. (1863). Borba Gretsii za nezavisimost. Epizod iz istorii pervoi poloviny XIX veka. [The Greek Struggle of Independence. An episode from the history of the first half of the 19th century]. St. Petersburg [in Russian].
- Foektistov, Ye. (1868). Zаметki o prebyvanii grafa Kapodistrii v Rossii [Notes on the Residence of Count Kapodistrias in Russia]. *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniia*, 137, 460–494 [in Russian].
- Finlay, G. (1861). History of the Greek Revolution. Edinburgh [in English].
- Gervinus, G. (1861–1862). Aufstand und wiedergeburt von Griechenland [Revolt and Rebirth of Greece]. *Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts seit den Wiener verträgen*. (Vols. 5–6), Leipzig [in German].
- Kudriavtseva, Ye., & Ponomarev, V. (1999). Zakrytie Prolivov dlia voiennykh sudov: ot Londonskikh konventsii do Berlinskogo traktata [Closing of the Turkish Straits to Warships: From the London Conventions to the Berlin Treaty]. *Rossiia i Chernomorskie proliivy (XVIII–XIX st.)*, (pp. 121–222), Moscow [in Russian].
- Malovichko, S. (2017). Istoricheskii ocherk v sisteme vidov istoriograficheskikh istochnikov [A Historical Sketch in the System of Historiographical Sources]. Abstracts of Papers: *Aktualnyie problemy istochnikovedeniia* (pp. 54–56), Vitebsk [in Russian].
- Melnitskii, V. (Ed.) (1863). Istoriia vmeshatelstva Rossii, Anglii i Frantsii v voynu za nezavisimost Gretsii [History of Intervention of Russia, Great Britain, and France in the Greek War of Independence]. St. Petersburg [in Russian].
- Mendelssohn Bartholdy, C. (1864). Graf Johann Kapodistrias [Count Ioannis Kapodistrias]. [Dissertation, Univ. Heidelberg] [in German].
- Paleolog, G., & Sivinis, M. (Eds.) (1867). Istoricheskii ocherk narodnoi voini za nezavisimost Gretsii i vosstanovleniia korolevstva pri vmeshatelstve velikikh derzhav Rossii, Anglii i Frantsii [A Historical Sketch of the Greek War of Independence and Restoration of the Kingdom with Intervention of the Most Powerful States of Russia, Great Britain, and France]. St. Peterburg [in Russian].
- Peleshko, A. (2008). Natsionalno-vyzvolna borotba hretskoho narodu proty osmanskoho panuvannia u vitchyznianskykh ta zarubizhnykh pratsiakh [Greek Liberation Struggle against Ottoman Rule in Ukrainian and Foreign Works]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 11, 390–402 [in Ukrainian].
- Petrulina, O. (2012). Natsionalnaia ideia v formirovanii grecheskogo gosudarstva v kontse XVIII — nachale XX v. [The National Idea in the Formation of the Greek State in the late 18th — early 20th centuries]. Doctoral dissertation, Lomonosov Moscow State University [in Russian].
- Philimon, I. (1859–1860). Dokimion istorikón perí tis Ellinikís Epanastáseos [A Historical Sketch of the Greek Revolution]. (Vols. 1–3), Athens [in Greek].
- Shparo, O. (1965). Osvobozhdenie Gretsii i Rossiia [Russia and Liberation of Greece]. Moscow [in Russian].
- Tatishchev, S. (1887). Vneshniaia politika imperatora Nikolaia Pervogo: Vvedenie v istoriiu vneshnikh snoshenii Rossii v epokhu Sevastopolskoi voiny [Foreign Policy of Emperor Nicholas I: Introduction to the History of Russian Foreign Relations during the Era of the Sevastopol War]. St. Peterburg [in Russian].
- Trikoúpis, S. (1853–1857). Istoría tis ellinikís epanastáseos [History of the Greek Revolution]. (Vols. 1–4), London [in Greek].

Дата надходження статті до редакції: 25.09.2023 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)